

РЕЦЕНЗИЯ

Относно: конкурс за заемане на академичната длъжност „професор” в Професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, съгласно обявата в ДВ, бр. 65 от 16. 08. 2019 г.

От: професор Николай Йорданов Найденов, доктор на политическите науки, преподавател в катедра Политология на СУ „Св. Климент Охридски“

1. Основанията за допускане на кандидатите до конкурса

В конкурса участва един кандидат - доц. днк Веселин Иванов Тепавичаров, преподавател в катедра Етнология на СУ „Св. Климент Охридски“. Законът за развитие на академичния състав в Република България (чл. 29) формулира изискванията за допускане до процедурата по избор за длъжността „професор“. Предвид личния академичен профил на кандидата за обявената длъжност, релевантни са следните изисквания: придобита научна степен „доктор“, заемане на академичната длъжност "доцент" в същото висше училище не по-малко от две академични години, представяне на публикуван монографичен труд, който не повтаря представен труд за придобиване на други образователни и научни степени или за заемане на академичната длъжност "доцент"; представяне на други оригинални научноизследователски трудове и публикации, оценявани по съвкупност; отговаряне на минималните национални изисквания по чл. 2б, ал. 2, 3 и 5; както и отсъствие на доказано по законоустановения ред плагиатство в научните трудове. Доц. Тепавичаров не просто покрива всички изисквания, а надхвърля многократно някои от тях. Например, той заема длъжността „доцент“ по научната специалност 05.03.14 „Етнография“ в СУ „Св. Климент Охридски“ от 2001 г. и е доктор на науките в направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Етнология - Етнография) от 2016 г.

2. Учебно-педагогическа, научна и научно-приложна дейност на кандидата

Доц. днк Веселин Тепавичаров работи като преподавател в Историческия факултет на Софийския университет от 38 години. Понастоящем води 4 различни курса от

бакалавърските програми на 5 от специалностите в Исторически факултет на СУ. Това е курсът *Етнология* (за специалности История, История и философия, Архивистика), курсовете *Извънвропейска етнология* и *Антропология на социализма* (за специалност Етнология) и *Етнология и политика* (за специалност Минало и съвремие на Югоизточна Европа). А в магистърската програма Етнология и културна антропология доц. Тепавичаров води 4 курса: *Етнологически модели в културната антропология*, *Национални идеологии и национална сигурност на Балканите*, *Национална сигурност в социалистическа България* и *Национално миротворчество и държавна политика*. Неговата учебна натовареност от 780 часа надхвърля над два пъти хорариума, необходим за заемането на длъжността „професор“. Тази интензивна учебно-преподавателска дейност се допълва от факта, че има 4 успешно защитили докторанти.

Доц. днк Веселин Тепавичаров е автор на множество научни трудове. Те включват три самостоятелни монографии, една монография в съавторство, 12 студии, една от които на английски език, 25 статии, 6 от които в реферирани списания, а 4 на английски език. Изнесъл е 42 доклади на 18 национални и 20 международни конференции. 15 от неговите произведения са цитирани, някои от които многократно.

Зад тази значителна научна продукция стои сериозна изследователска работа. Доц. днк Веселин Тепавичаров е ръководител на 6 национални научни проекти и 2 проекта с участието на цели звена от СУ, както и на самостоятелен модул от голям проект, в който участват над 70 преподаватели. Същевременно той участва в изследователския екип на 2 други проекта. Всичко това говори за такъв научен и педагогически актив, който не само покрива всички минимални национални изисквания, но и значително надхвърля необходимия минимум за заемане на длъжността „професор“ по показателите от групата Г, Д и особено Е.

Доц. Тепавичаров кандидатства за академичната длъжност „професор“ с 19 научни публикации: една монография (*Носталгията по социализма в България*. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2019 г.); 3 статии, публикувани в научни издания, реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни; 6 статии и доклади, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове и 9 студии, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове.

4. Оценка на личния принос на кандидата

Преди да оценя приносните моменти в хабилитационния труд на доц. Тепавичаров, ще направя кратък аналитичен обзор на статиите и студиите, които подкрепят неговата кандидатура.

На първо място прави впечатление пълната фокусираност на доц. Тепавичаров върху тематичните полета от неговата преподавателска дейност.

Най-голямата част от статиите е групирана около проблематиката, на която е посветен неговият хабилитационен труд. Сред тези публикации се открояват някои актуални и остри проблеми като: пагубното влияние върху българския демократичен процес на властовите стереотипи, развити по времето на Т. Живков; дирижирането на демократичния процес в България след 1989 г. от посткомунистическата върхушка, както и негативните аспекти от модернизацията на българското общество в годините на тоталитарния социализъм. В резултат от етноложко проучване авторът формулира собствена версия за понятието „политически субкултурни общности“, а въз основа на друго разработва новото понятие „ниво на интензивност на идентичността“, което прецизира интерпретирането на идентичностите и тяхното политическо значение.

Следващата група от статии е разположена в близост до проблемния кръг на хабилитационния труд и очертава допълнителни изследователски полета: политическата субкултура на българските турци и техния страх от повторението на Възродителния процес от 1985-1989 г.; останките от българското етническо присъствие в Южна Странджа; културните аспекти на бежанската криза в България след 2011 г.; пътищата за формиране на съвременна митология.

Две от статиите поставят общотеоретични проблеми от полето на политическата антропология, каквито са вариациите в теориите за произхода на държавата или пътищата за налагането на праволинейната еволюционна теория на американския антрополог Луис Хенри Морган в българската медиевистика.

Широкият обхват на етнологическата работа на доц. Тепавичаров включва и статия с педагогическа насоченост, обосноваваща полезността на инструментариума на етнологията и етнопсихологията в българското училище. Към тази категория спада и статията, която изследва един от проблемите на херменевтичната антропология, а именно

- как един изследователски проект въздейства върху хората, които са го осъществили, и които са изследвани.

В центъра на публикациите, с които доц. Тепавичаров кандидатства за академичната длъжност „професор“, стои неговият монументален монографичен труд: „Носталгията по социализма в България“. След като издава през 2016 г. монография, посветена на политическата общност на седесарите и отношението им към събитията, променили най-новата българска история, сега доц. Тепавичаров анализира техните основни опоненти – онези, които в началото са против промените, а днес изпитват носталгия към социалистическия режим в България. С тези два труда, доц. Тепавичаров запълва една огромна празнина в научната литература за българския преход, оставена както от публикациите на политиците и политическите анализатори, които се фокусират върху видните фигури на прехода с техните решения и действия, така и от социологическите агенции, които подминават дълбинните политически ориентации и процеси, за сметка на рейтинга на силните на деня. Този уникален поглед „отдолу“ към основната политическа дилема в България след падането на Желязната завеса е уникален академичен принос на доц. Тепавичаров, чието значение и мащаб не може да се квалифицира другояче, освен като „исторически“.

На следващо място, за пръв път се изследва носталгията по социализма в национален мащаб. Тази проблематика е засягана само от изследване на настроенията сред изселниците след т. нар. „възродителен процес“. Приносното значение на този труд не следва просто от факта, че запълва една празнина в класификатора на прехода. Това значение се определя от мащаба на носталгията по социализма и сериозните политически последици от нея.

Първото, което привлича изследователското внимание на Тепавичаров е двойствеността в отношението на много носталгици към социализма: те убедено възприемат социалистическия период като съзидателен и също толкова убедено заявяват, че тази обществена система няма да се върне. Изправен пред това противоречиво и митологизирано отношение към миналото, авторът проявява присъщата си обективност и не отхвърля възможността за отделни рационални доводи в позитивното отношение към социализма. Всичко това са свидетелства, че става дума за изследване, което не е стъпало

към някакви кариерни цели на автора, а представлява сериозен опит да се рационализира обяснението на прехода като го изважда от сферата на митологичното и идеологическото.

Тази мащабна изследователска задача е реализирана с приложението на съответстваща на нейния мащаб изследователска методика. Основната информация се набира чрез дълбочинни полуструктурирани интервюта, подкрепени от социологически анкети и впечатленията от едно постоянно и естествено наблюдение с участие. Съобразена със значимостта на изследването е и методиката на извадката. Подборът на гнездата от респонденти прави изследването представително в национален мащаб. За целта са комбинирани множество ключови характеристики на населените места, в които са разположени изследваните гнезда: град или село, голям или малък град, планински или равнинни населени места, проспериращи селища или селища със затихващи функции, селища с различни етнически и религиозни профили, селища, доминирани от привърженици или противници на БСП. Критерии за представителност са приложени и към самите изследвани лица. Техният общ брой е 1063 души, подбирани по показателите: пол, възраст, образование, етнически и религиозен признак, професия, партийна ориентация, отношение към тоталитарния социализъм. Всяко лице е интервюирано от 1 до 4 пъти при това интервютата са повтаряни през значителен за човешкия живот интервал от време, с цел да се регистрират промени в позицията. Например, 707 от респондентите са интервюирани в продължение на повече от 10 години. Цялата емпирична информация е набрана в продължение на 26 години – един необичайно дълъг период не само за стандартите на съвременните изследвания.

Доц. днк Тепавичаров пристъпва към анализа на емпиричната информация след един вдъхновяващ преглед на теориите за паметта като градивен елемент на носталгията. Ще спомена някои ключови моменти от него: Спомените формират идентичност (Бергсон); паметта изхвърля излишното (Грималди); паметта преработва спомените и оттук определя стратегиите за бъдещето, а нейното манипулиране мобилизира колективната памет (Кандо); споменът израства от общо-груповата памет (Харбвакс); индивидът самостоятелно прави избор между различни колективни паметни (Израел) и в този смисъл проявява субективизъм (Баделай); паметта е функция на забравата (Асман); спомените упражняват власт (Мизов); местата на паметта, с тяхното реално и символично измерение, имат специално значение за човека и социума (Нора), а културният багаж на

индивида, неговият начин на преживяване и презентиране на дадено „парче“ време води до съвместното съществуване на различни режими на историчност (Артог).

Концепциите за паметта отварят вратата към разбирането за носталгията. Лоуентал обяснява появата на една „заблуждаваща митология“ с дефицита на знания в паметта. Розенблум разглежда носталгията като реакция на хората под въздействието на радикални промени. Драй вижда в носталгията поука от миналото, която, според Дейвис, е поколенчески детерминирана. Коен определя носталгията като „метафора на нещо, което е отминало и мъртво, но продължава да съществува като символ в паметта на хората“.

Теоретичната рамка на изследването се допълва от анализ на понятието „поколение“. Доц. Тепавичаров влага в това понятие не само времеви параметри, но и един качествен показател: наличието на сходство в ориентациите по отношение на ежедневието и миналото. Като пробен тест за принадлежността към дадено поколение се използва парчето време от 1934 до началото на втората световна война и от началото на войната до началото на комунистическите преобразования в България. Именно поколенческите спомени и митотворчество за „времето на цар Борис“ става ясен разграничителен критерий на т. нар. бригадирско поколение“..

Авторът установява емпирически, че паметта на бригадирската генерация за „фашисткото време“ е доминирана от ежедневни събития и факти, а не от големия наратив на войната. Най-силно запечатани са спомените за „неизживяното детство“, „бедността“ и прекомерния труд, противопоставени на постигнатия битов комфорт при социализма. Именно този комфорт се е превърнал в критерий за жизнен стандарт, спрямо който се оценява както „фашисткото време“, така и периода след 1989 г.

Авторът разполага отношението към социализма от страна на носталгиците на фона на различните версии за прехода след 1989 г. на историци, икономисти, социолози и привърженици на демократическия преход. Носталгиците от „бригадирското поколение“ се отнасят селективно към тези версии, под влияние на представите, формирани по времето на социализма и на неговото „битово опитомяване“, намерило израз в няколко клиширани формулировки: „за всички имаше работа“, „всичко беше евтино“, „имаше спокойствие и сигурност, макар да нямаше свобода“, „животът беше хубав“, „Русия е нашият голям брат“. На този фон, управляващата Комунистическа партия придобива

ореола на свещена организация, която трябва да се пази и чисти от всичко, което я опетнява.

Друг принос в изследването на проблема е анализа на поколението на носталгиците, родени и възпитани при социализма. Това поколение се отличава от „бригадирското“ с по-високия си образователен статус, по-високия процент на живеещите в града и по-голямата ангажираност в „непроизводителните“ сфери, откъдето произтичат и разликите в тяхната ежедневна култура и бит, тяхното по-либерално отношение към западното влияние и т. н. Тази категория се състои от следните подгрупи носталгици: изпитващи електоралното въздействие на БСП; очакващи Спасител, който да оправи положението; стоящи в „провинцията на политиката“, но фиксирани своите негативни преценки за актуалния политически живот при социализма; споделящи една националистическа ориентация, представени предимно от бивши служители на МВР и МНО, жадуващи за „здрава ръка“.

Направената дисекция на различните групи носталгици, разграничени въз основа на поколенчески, ценностни и миросгледни критерии, е един от големите приноси на монографията, който вкарва хаоса на прехода в една ясна координатна система.,

Изследването завършва с представянето на най-важните последици от тази носталгия, сред които се откроява съпротивата срещу приватизацията, проблемът с корупцията, запазването на деформацията в трудови навици, наследена от социализма и удължаването на започналата при социализма демографска криза. Всичко това има интегрален политически ефект, изразяващ се в деструктивното влияние на носталгията по социализма върху демократичния процес, разграждащо неговата рационалност.

5. Въпроси и препоръки

Като се има предвид, че убийствените (понякога и в буквалния смисъл) критики към култа към личността на Сталин остават имплицитна позиция на БКП до падането на Желязната завеса, как носталгиците-сталинисти съчетават носталгията по социализма от времето на Сталин и с носталгията по социализма след неговата смърт? Бих се радвал да чуя мнението на доц. Тепавичаров по този въпрос не толкова в момента, колкото в една статия, посветена специално на този въпрос.

Масштабните изследвания често пъти карат читателя да се чувства съавтор на автора. Под влияние на този ефект си позволявам следното предложение. След като доц.

Тепавичаров изследва двете основни политически общности, които определят облика на прехода в България, струва ми се, че той може да направи още една крачка: да изследва факторите и механизмите, които карат хора със сходни материални интереси и социален статус, да заемат диаметрално противоположни политически позиции. Тоест, става дума не за едно механично обединяване на последните две монографии на доц. Тепавичаров, а за нова монография, в която основният обект е разцеплението на една нация. Това, струва ми се, би имало огромно значение, както за „опитомяването“ на паметта ни за нашето близко минало, така и за разбирането на същността, целите и механизмите на съвременната хибридна война.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Трудовете на доц. днк Тепавичаров се простират далече отвъд обхвата на обичайните академични критерии. Те са част от реалната история на съвременна България, тъй като не позволяват да изчезнат в небитието мечтите, илюзиите и разочарованията на обикновените хора, които изнасят на плещите си и изстрадват прехода. Те не позволяват представата за този период да се определя само от спомените на политици и експерти, с цялата субективност и суета, която такава дълбока обществена промяна може да породи. Те прекарват един неразрушим мост между реалният живот на хората и неговия академичен образ - мост, който доц. Тепавичаров последователно е изграждал през цялата си научна кариера. Всичко казано дотук ми дава пълното основание да подкрепя по един категоричен начин кандидатурата на доц. Веселин Тепавичаров за високата академична длъжност „професор“.

19 декември, 2019 г.

София

Рецензент:

(проф. дпн Николай Найденов)